

سیمای تابناک رضوی

در ادب، تاریخ و ادب فارسی

تألیف:

احمد وفايي بصير

سرشناسه : وفایی بصیر، احمد، ۱۳۵۷ -
 عنوان و نام پدیدآور : سیمای تابناک رضوی در آئینه حدیث، تاریخ و ادب فارسی / تألیف
 احمد وفایی بصیر؛ [به سفارش] سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز
 اسناد آستان قدس رضوی.
 مشخصات نشر : مشهد: به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی): ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۲۶۴ ص.
 فروست : به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی): ۱۶۱۵.
 شابک : 978 - 964 - 02 - 1987 - 4
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
 یادداشت : واژه‌نامه.
 یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۵۷. همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع : علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۳ - ۲۰۰۳ ق.
 موضوع : علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۳ - ۲۰۰۳ ق. - - شعر
 موضوع : علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۳ - ۲۰۰۳ ق. - - در ادبیات
 موضوع : علی بن موسی (ع)، امام هشتم، ۹۱۵۳ - ۲۰۰۳ ق. - - احادیث
 سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
 به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)
 ۱۳۹۲ ۹ س ۷ و ۲۷ BP
 ۲۹۷/۹۵۷
 شماره کتابخانه ملی: ۳۳۷/



سیمای تابناک رضوی در آئینه حدیث، تاریخ و ادب فارسی

تألیف: احمد وفایی بصیر

ویراسته هادی بصیری

چاپ اول: ۱۳۹۳

۵۰۰ نسخه / وزیری

چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۰۲ - ۱۹۸۷ - ۴

قیمت: ۱۰۸۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ است.

به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)

دفتر مرکزی: مشهد، بلوار سجاده، خیابان میلاد، ص. پ. ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹، تلفن ۰۵۱-۷۶۲۵۰۰۱۳، نمابر ۷۶۵۲۰۰۶

دفتر تهران: ۸۸۹۶۰۶۲۰، ۸۸۹۶۲۳۰۱، نمابر ۸۸۹۶۵۹۸۲

آدرس اینترنتی: www.behnashr.com پست الکترونیک: publishing@behnashr.com

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

مشهد: حرم مطهر، صندوق پستی ۱۷۷-۹۱۷۳۵، تلفن: ۰۵۱-۲۲۲۷۹۷۰، دورنگار: ۲۲۲۰۸۴۵

آدرس اینترنتی: www.aqlibrary.org

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۵	بخش اول: زندگی نامه و سیر تاریخی هجرت امام رضا (ع)
۱۷	وجه تسمیه حسین موسی به «رضا»
۱۷	مادر امام رضا (ع)
۱۸	ولادت امام رضا (ع)
۱۹	خلفای معاصر حضرت
۱۹	امام در عصر هارون
۲۰	سیر تاریخی هجرت امام رضا (ع)
۲۰	داخل شدن آن جناب به نیشابور
۲۱	بیرون رفتن آن حضرت از نیشابور به سمرقند و از آنجا به مرو
۲۱	جریان ازدواج امام رضا (ع) با خیزران
۲۳	جریان ازدواج امام رضا (ع) با «ام حبیب» دختر
۲۷	بخش دوم: سیمای فردی و اجتماعی امام رضا (ع) در سینه حدیث تاریخ و ادب فارسی
۲۹	فصل اول: سیمای فردی امام رضا (ع)
۲۹	افکار و عقاید رضوی
۲۹	در باب توحید
۳۲	در باب نبوت
۳۵	در باب امامت و ولایت
۳۶	در باب عدل
۳۷	اخلاق رضوی
۳۸	تهذیب اخلاق و ثمره آن
۳۹	تهذیب اخلاق از منظر امام رضا (ع) و اخلاق مهذب رضوی
۴۱	در حصر اجناس فضایل
۴۲	اجناس فضایل رضوی
۴۲	سخاوت امام رضا (ع)
۴۳	عدالت و فضیلت آن
۴۵	حضرت رضا (ع) و تدبیر منزل
۴۵	حضرت رضا (ع) و رفتار اجتماعی

۴۶	حضرت رضا (ع) و تدبیر اموال.....
۴۶	حضرت رضا (ع) و تدبیر اهل و عیال.....
۴۷	حضرت رضا (ع) و تدبیر و تأدیب اولاد.....
۴۹	حضرت رضا (ع) و تدبیر خدمتکاران و بندگانش.....
۵۰	حضرت رضا (ع) و تمدن.....
۵۱	جلوه‌های محبت و رحمت رضوی.....
۵۱	نحوه برخورد حضرت رضا (ع) با مأمون.....
۵۳	نحوه برخورد حضرت رضا (ع) با اطرافیان مأمون.....
۵۳	نحوه برخورد حضرت رضا (ع) با فضل و هشام.....
۵۳	جلوه‌های صداقت حضرت رضا (ع) و نحوه برخورد او با صدیقان.....
۵۴	کیفیت اخلاق حضرت رضا (ع) با عموم مردم.....
۵۵	عرفان رضوی.....
۵۵	مبانی عرفان رضوی حضرت رضا (ع).....
۵۶	بحث ولایت و ائمه اثنی عشری علی الله از منظر امام رضا (ع).....
۵۷	بحث انسان کامل از منظر امام رضا (ع).....
۵۸	جبر و اختیار از منظر امام رضا (ع).....
۶۰	مبانی عرفان عملی حضرت رضا (ع).....
۶۰	زهد و تصوف در زمان امام رضا (ع) و سبک زندگی ایشان.....
۶۱	کرامت از منظر اهل معرفت.....
۶۵	کرامات حضرت رضا (ع).....
۶۵	احاطه آن جناب به جمیع لغتها.....
۶۶	استجاب تفرین حضرت در حق آل برمک.....
۶۷	استجاب تفرین حضرت در حق بکر بن عبدالله بن عباس.....
۶۷	اطلاع غیبی از ندیدن بغداد و مردم آن، پس از هجرت به واسطه.....
۶۸	استجاب دعای امام رضا (ع) در طلب باران و هلاکت منکران.....
۶۹	هلاکت یکی از دشمنان امام رضا (ع) با تفرین حضرت.....
۷۰	معجزه‌ای از امام رضا (ع) در شفای بیماران.....
۷۰	معجزه شگفتی از امام رضا (ع).....
۷۲	منازل و مقامات عرفانی از منظر حضرت رضا (ع).....
۷۲	سخاوت از منظر امام رضا (ع).....
۷۲	شکر از منظر امام رضا (ع).....
۷۲	تواضع از منظر امام رضا (ع).....
۷۳	توکل از منظر امام رضا (ع).....
۷۳	مکاشفات حضرت رضا (ع).....
۷۳	فراست حضرت در شناخت اهل ایمان و اهل نفاق.....

۷۴	خبر حضرت از شهادت خود و مدفون شدن در کنار هارون الرشید.....
۷۴	خبر از غیبت حضرت مهدی (عج).....
۷۵	اعمال و سیره رضوی.....
۷۵	آداب پوشیدن جامه.....
۷۵	در فضیلت انگشتر به دست کردن و آداب آن.....
۷۵	در فضیلت عقیق.....
۷۶	فضیلت یاقوت.....
۷۶	در فضیلت فیروزه و جزع یمانی.....
۷۶	در آداب آرایش کردن به آینه.....
۷۶	در فضیلت خضاب کردن مردان.....
۷۶	آداب خوردن و آشامیدن.....
۷۷	در آداب پیرایه از طبع.....
۷۷	در فضیلت ناله و غریه و روغن.....
۷۷	آداب ناخن گرفتن و بستن.....
۷۸	در فضیلت سر تراشیدن.....
۷۸	در بیان آداب و اوقات ناخن گرفتن.....
۷۸	آداب بوی خوش، گل بوییدن و روغن مالیدن.....
۷۸	در فضیلت بوی خوش و آداب آن.....
۷۹	در فضیلت مُشک.....
۷۹	در فضیلت غالیه.....
۷۹	در فضیلت بخور.....
۷۹	در آداب حجامت و بعضی ادویه و معالجه بعضی از امراض.....
۸۱	آداب معاشرت با مردم و حقوق اصناف ایشان.....
۸۱	رعایت حقوق خویشان و غلامان و کنیزان.....
۸۱	رعایت حقوق صداقت و اخوت.....
۸۱	برآوردن نیاز مؤمنان و سعی نمودن در کارهای ایشان و شاد گردانیدن آن.....
۸۲	آداب معاشرت با ظالمان.....
۸۲	آداب معاشرت با کافران و مخالفان.....
۸۳	رعایت حقوق مردگان.....
۸۴	در آداب عطسه.....
۸۵	فصل دوم: سیمای اجتماعی امام رضا (ع).....
۸۵	اوضاع سیاسی در زمان خلفای عباسی - اندیشه‌های سیاسی امام رضا (ع).....
۸۵	ولایتعهدی توأم با سیاست امام رضا (ع).....
۸۹	امین و مأمون؛ تفاوتها و تضادها.....
۸۹	شکست امین.....

۸۹	آزادی نسبی امام در زمان امین
۹۰	مأمون کیست؟
۹۰	ویژگیهای مأمون
۹۱	امام هشتم در عصر مأمون
۹۲	چرا مأمون می‌خواست خلافت را به امام واگذارند؟
۹۲	دعوت مأمون از امام پنجم به خراسان
۹۳	ورود به پایتخت
۹۴	مقام ولایتعهدی که هرگز به انجام نرسید
۹۵	شکلات و دشواریهای سیاسی مأمون
۹۵	ناخشنودی عباسیان از مأمون
۹۶	موقعیت امام
۹۶	آیا مأمون به بود؟
۹۷	موضع امام در برابر مأمون
۹۷	موضع امام در برابر مأمون و سیستم حکومتش
۹۷	کشتن امین
۹۸	موقعیت دشوار
۹۸	شورشهای علویان
۹۹	راه حل چند بُعدی
۱۰۰	دلایل امام برای پذیرفتن ولایتعهدی
۱۰۱	آیا امام خود رغبتی به این کار داشت؟
۱۰۱	مواضع منفی امام در برابر ترفند مأمون
۱۰۱	نخستین موضعگیری
۱۰۲	موضعگیری دوم
۱۰۲	موضعگیری سوم
۱۰۲	موضعگیری چهارم
۱۰۳	موضعگیری پنجم
۱۰۳	موضعگیری ششم
۱۰۳	موضعگیری هفتم
۱۰۴	جایگاه اقتصاد در اندیشه تابناک رضوی
۱۰۴	اصل مالکیت
۱۰۴	۱- مالکیت حقیقی
۱۰۵	۲- مالکیت مجازی
۱۰۵	۳- مالکیت اجتماعی
۱۰۶	۴- مالکیت فردی
۱۰۷	حدود و شرایط مالکیت

۱۰۷	۱- اصل محدودیت
۱۰۷	الف - آزادی در مالکیت (تیرالیسم اقتصادی)
۱۰۸	ب - محدودیت در مالکیت
۱۰۹	۲- محدودیت در راه‌های درآمد
۱۱۰	۳- محدودیت سود در داد و ستد
۱۱۱	۴- محدودیت در مصرف
۱۱۲	۵- تقدیر (اندازه‌گیری) در زندگی
۱۱۳	۶- ر (بهر برداری درست از نعمتها)
۱۱۴	پدیده فقر
۱۱۴	۱- فقر، عامل مرگ و نابودی
۱۱۵	۲- فقر، عامل سلب شخصیت
۱۱۶	۳- فقر، کبکد، شکلات اجتماعی
۱۱۷	۴- علل و عوامل فقر
۱۱۷	الف - ظلم
۱۱۸	ب - مدیریت غیر متخص (از دان (فهمان)
۱۱۹	ج - فساد و تباهی اموال
۱۲۰	د - حاکمیت معیارهای سرمایه‌داری
۱۲۱	هـ - مدیریت خائن
۱۲۳	مبارزه با فقر
۱۲۳	الف - تأمین نیازمندیها در طبیعت
۱۲۴	ب - مالیاتهای اسلامی (زکات)
۱۲۵	ج - حق معلوم
۱۲۶	د - تأمین سطح زندگی
۱۲۷	نان و آب
۱۲۷	گوشت
۱۲۸	لباس
۱۲۹	رابطه سطح زندگی و سطح درآمد
۱۲۹	تأمین سالیانه
۱۲۹	پدیده سرمایه‌داری
۱۲۹	رهاوردهای شوم سرمایه‌داری
۱۳۳	نقش حضرت رضا (ع) در اعتلای فرهنگ اسلامی
۱۳۳	شرایط خاص فرهنگی جامعه اسلامی در عصر عباسیان
۱۳۶	مأمون، فلسفه و منطق
۱۳۶	مأمون و اعتزال
۱۳۸	ترجمه کتابهای علمی خارجی
۱۴۰	نقش امام رضا (ع) در برابر امواج فکری بیگانه

۱۴۱	انگیزه اصلی مأمون برای تشکیل جلسات مناظره.....
۱۴۴	مناظرات امام با پیروان ادیان و مکاتب.....
۱۴۵	تلاش مأمون.....
۱۴۷	مناظره با جاثلیق.....
۱۵۱	بخش سوم: شعر مولودی و اشعار تهنیت، مراتب، تأثیرات و جلوه‌های مولودیه‌های رضوی.....
۱۵۲	تعریف شعر مولودیه و اشعار تهنیت.....
۱۵۵	مراتب مولودیه‌های مذهبی.....
۱۵۶	تأثیرات مولودیه‌های مذهبی.....
۱۵۷	جایگاه مباحث مذهبی در جامعه ادبی ایران.....
۱۵۹	رودهای مباحث مذهبی در جامعه فرهنگی ایران.....
۱۶۰	نقش مولودیه در مباحث ائمه در تحول و تطور مباحث و مولودیه‌ها.....
۱۶۹	بخش چهارم: مدایح رضوی - مضامین و محتوای مولودیه‌های رضوی - اسامی و القاب حضرت رضا (ع) ...
۱۷۱	فصل اول: مدایح شعری رضوی در ادب فارسی.....
۱۷۱	بابا فغانی شیرازی.....
۱۷۲	فضولی بغدادی.....
۱۷۵	وحشی بافقی.....
۱۷۶	محتشم کاشانی.....
۱۷۸	نظیری نیشابوری.....
۱۸۰	صباحی بیگلری.....
۱۸۱	فصل دوم: محتوا و مضامین مولودیه‌های رضوی.....
۱۸۱	خلقت و عنصر وجودی امام رضا (ع).....
۱۹۱	ولادت امام رضا (ع) و جنبش ملکوتیان و ملکیان.....
۱۹۷	کرامات و معجزات امام رضا (ع).....
۱۹۸	روضه منور امام رضا (ع).....
۱۹۹	حمایت و حفظ شریعت نبوی و طریقت عنوی.....
۲۰۰	تولی و تبری.....
۲۰۱	توسل به امام رضا (ع) و شفاعت حضرت.....
۲۰۳	تجلیات رضوی بر اهل معرفت.....
۲۰۵	تقدیم رتبی امام رضا (ع) بر انبیا و فرشتگان و فریادرسی خلق.....
۲۰۷	علم رضوی.....
۲۰۸	رحمت و بخشش و عطاوت امام رضا (ع).....
۲۱۱	تلاقی عیدین (میلاد امام رضا (ع)، جمعه و عید نوروز).....
۲۱۳	فصل سوم: اسامی و القاب امام رضا (ع) در شعر شاعران رضوی.....
۲۱۳	پیر مغان.....

۲۱۴	شاهنشاه زمان و مکان
۲۱۴	خدايگان معظم - خديو زاده مكرم
۲۱۵	سبيل دوره خاتم
۲۱۵	شه سيرير ولايت - مه سپهر هدايت
۲۱۵	امام ثامن ضامن
۲۱۶	شه - مه - ملك - خداوندگار
۲۱۶	قبيله هنر
۲۱۶	سلطان ساقی - فرزند ساقی كوثر
۲۱۷	شه مير امام
۲۱۷	سليمانيه
۲۱۷	شمس تابناك
۲۱۸	بابالمراد - قبله حاجات
۲۱۸	سلطان سيرير ارتضا
۲۱۸	عالم آل محمد - شهريار امن
۲۱۹	ولينعمت
۲۱۹	غريب خراسان
۲۱۹	شهنشاه دو عالم - قبله اهل يقين
۲۱۹	مغيث انبياء - حج فقيران
۲۲۰	خسرو توس
۲۲۰	پناه ملك ايران
۲۲۱	مير حجاز
۲۲۱	شهريار
۲۲۱	شاه خراسان
۲۲۳	ضمائم
۲۲۳	زندگي نامه‌هاي شاعران مداح رضوي
۲۳۷	آيات قرآن
۲۴۱	احاديث
۲۴۱	ادعيه و زيارت
۲۴۷	واژه‌نامه
۲۵۷	کتابنامه

تقدیم:

به پیشگاه مطهر و مقدس، سلطان الأولیا، زبدة الأصفیا

علی بن موسی الرضا علیهما السلام

مقدمه

نخستین چکامه ادبی مدح امام علی بن موسی الرضا علیهما السلام سنایی غزنوی سروده است. ظاهراً پیش از او کسی در مدح ایشان بر نیامده است و اگر قصایدی در این زمینه سروده شده، یا از میان نمانده یا به آن دسترسی نیافته ایم. این قصیده، چکامه‌ای استوار و سخنانی است سخته، به دور از ادب ناسنجیده و برکنار از اغراقهای شاعرانه.

در دیوان شاعران پارسی‌گوی تا زمان تیموریان و صفویان، اشعار مدحیه درباره حضرت رضا علیهما السلام بسیار اندک است. از دوره تیموری و بویژه از زمان صفویان که توجه شیعیان به سوی شمس‌الشموس و خطه پاک موسی مجاهد شد و به زیارت بارگاه ملکوتی ثامن الحجج علیهما السلام متمایل و نایل گردید، چنان‌که سبکهای ملاحی از چمنهای بسیاری درباره آن حضرت سروده شد.

خواننده آگاه، با توجه به هر قرن و زمان و دوره‌های ادبی و سبکهای شعری، با مرور قصایدی که از سنایی تا عصر حاضر فراهم آمده، درمی‌یابد فصلی مدحیه، به طور کلی و قصایدی که در دوره‌های نخستین در منقبت حضرت رضا علیهما السلام سروده شده، سبک ساده و استوار خود را حفظ کرده است. در زمان تیموری و صفوی نیز شعر دستخوش الفاظ و مضامین پیچیده شده و توجه به اصطلاحات نجومی - به تناسب عصر مغول و تیموری - و صنایع لفظی شدت یافته است، شاعران از سبکهای تقلیدی پیروی کرده و گاه معانی را فدای الفاظ کرده‌اند. این شیوه در دوره‌های زندیه و قاجاریه که دوران بازگشت ادبی است، همچنان ادامه دارد.

در دوران حاضر برخی شاعران نوگرا، بویژه آنان که از تنگنای تقلید رهایی

یافته‌اند، سخنانی رنگین و مضامینی شیرین و سبکی نو دارند که نه تقلید از گذشتگان است و نه پیروی از سنتهای رایج؛ سبکی نو و شیوه‌ای ابتکاری است که از هر جهت قابل تحسین می‌باشد.

هر چه هست، این زمزمه‌ها زبان دل است. بیان ستایش‌آمیز شاعران بزرگواری است که خواسته‌اند با عرض ادب نسبت به ساحت اقدس و مقام والای بضعة رسول اکرم ﷺ در خراسان، حضرت امام ابوالحسن الرضا علیه السلام، شکری از هزاران نعمت و جودش را که مایه فیض ربانی است بر خاک‌نشینان و مهبط و محل آمد و شد ملائکه و جایگاه نعمت و امن و امان، به جای آورند و سر بر آستان ملائک پاسپانش نهند و بدین وسیله عبودیت را اعلام خود را به پیشگاه حق تعالی ابراز کنند؛ چون دریافته‌اند که:

هر که بای این آستان شد آشنا
گشت مشمول عنایات خدا
به دل حافظ
گو برو و استغنیه خرم جگر شوی
هر که در این آستانه راه ندارد

اگر صاحبان راه و مال و مال و منزلت خود را به مقام شامخ حضرت ثامن الائمه علیه السلام به اثبات رسانند، جلالت ظاهری این بارگاه ملکوتی افزوده‌اند، شاعران نیز با صرف جان و قلب صدق و کمک اندیشه و ذوق سلیم، کاخهای بلندی از شعر و نظم در مدحت و منقبت این امام موم رثوف پی افکنده‌اند، مصون از حوادث دوران و گزند باد و باران.

اثر حاضر در حکم فرهنگ‌نامه جامع رضوی دارای دو بخش کلی است: در بخش اول و زیربخشهای آن، اندیشه‌های تابناک رضوی، اعمال و سیره، اخلاق، عرفان، سیاست، اقتصاد و فرهنگ رضوی تبیین گردیده و در بخش دوم و زیربخشهای آن، مراتب، تأثیرها و جلوه‌های مولودیه‌ها و مدایح رضوی، مضامین مسنوای آن و اسامی و القاب حضرت رضا علیه السلام در شعر شاعران رضوی بررسی و تحلیل شده است. امیدوارم خوانندگان محترم این کتاب، بیش از پیش با مناقب حضرت رضا علیه السلام آشنا شوند و با تخلق به سیره، سنن، اخلاق و عرفان رضوی، در دنیا کامیاب و در آخرت رستگار گردند.